

ІСТОРИЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 378.9

А. І. КЛЄБА

ГЕНЕЗИС ТА СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ У ФІЛОСОФСЬКІЙ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті проаналізовано літературну базу визначення поняття “інформаційно-комунікативна культура”, що стало підставою для реалізації принципово нових підходів у роботі з інформацією, її компонентами. Розглянуто проблему становлення інформаційно-комунікативної культури особистості в умовах інформаційного суспільства, визначено соціально значущі цінності особистості.

Ключові слова: інформація, інформатизація, культура, інформаційна культура, комунікативна культура, соціально значущі цінності, інформаційно-комунікативна культура.

Входження України до європейської спільноти передбачає докорінні зміни не лише в питаннях державної політики загалом, а й у питаннях освіти зокрема. Так, у Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ ст. зазначено, що головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку й самореалізації кожної особистості як громадянина України, формування покоління, здатного створювати й розвивати цінності громадянського суспільства. Тому одним із пріоритетних напрямів розвитку освіти є формування інформаційно-комунікативної культури майбутніх фахівців.

Проблеми інформаційного суспільства розробляють сучасні українські вчені: В. Гавловський, А. Гальчинський, М. Згуровський, Р. Калюжний, А. Колодюк, В. Цимбалюк. Незважаючи на відносно недавню появу проблеми інформаційно-комунікативної культури у філософському полі – близько середини ХХ ст., на сьогодні напрацювань у цій царині багато. Разом з тим виникає нагальна необхідність у структуризації поглядів на вказану проблему з метою максимальної адекватності філософської та психологічної рефлексії сутності інформаційно-комунікативної культури соціокультурній дійсності, що і є **метою** цієї статті.

Одним із показників, який характеризує сучасне суспільство, є його інформатизація. На думку В. Бикова, у діяльності навчальних закладів усіх типів і рівнів акредитації проблема інформатизації повинна посідати першочергове місце. Інформатизація освіти – це не лише зміна технічної озброєності педагогічної праці, це зміна всього комплексу поглядів і підходів педагога, його готовності передавати свої знання й досвід.

У дослідженнях В. Копилова термін “інформатизація” також стосується цієї категорії, причому першу його частину можна розглядати одночасно і

як інформацію – сферу діяльності, пов’язану з виробництвом, перетворенням і споживанням інформації. Тому поняття “інформатизація” він визначає “як процес підвищення ефективності використання інформації в державі та суспільстві на основі перспективних інформаційних технологій” або “процес створення та вдосконалення інформаційного суспільства (інфосфери)”.

Інформатизація – це процес, у якому соціальні, технологічні, економічні, педагогічні, політичні та культурні механізми не тільки пов’язані, а й буквально сплавлені, злиті воєдино, як вважають В. Копилов, Н. Макарова, Т. Полякова, А. Ракитов. Його основою є якісне перетворення інформаційного середовища життя суспільства з метою оптимізації результатів соціально значущої діяльності будь-якого роду.

Стосовно поняття “інформація” слід зауважити, що, незважаючи на актуальність і фундаментальність проблеми в умовах сучасного науково-технічного прогресу, єдиного загальноновизнаного визначення цього явища не існує, а в літературі запропоновано чимало варіантів.

В енциклопедичному словнику поняття інформації подано як початкові відомості, що передаються людьми усним, письмовим або іншими способами. Згідно з енциклопедією “Культурологія ХХ століття”, “інформація – будь-які відомості, що передаються за допомогою сигналів”.

У декількох трактуваннях А. Колодюк визначає інформацію як дані, що характеризують ознайомлення зі станом справ, відомості про будь-що, які передаються людьми; дані, нерозривно пов’язані з управлінням, сигналами, що поєднують синтаксичні, семантичні та прагматичні характеристики; передачу, відображення розмаїття в будь-яких об’єктах і процесах (неживої й живої природи) [3, с. 38–39].

Закон України “Про інформацію” від 02 жовтня 1992 р. розуміє під інформацією будь-які відомості або дані, збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді.

У педагогічній літературі прийнято більше говорити про знання, а не про інформацію. З питання про співвідношення понять “інформація” та “знання” існують різні погляди. Ототожнення цих явищ призводить до технократичного підходу до їх пояснення. На думку багатьох авторів, ці поняття характеризують процес людського пізнання в різних аспектах: знання – в суто гносеологічному, інформація – переважно в комунікативному.

Що стосується визначення поняття “культура”, то воно належить до багатозначних, і пояснюється це тим, що сама культура – вкрай складне й багатогранне явище, що виражає всі сторони людського буття. Саме тому її вивчає багато наук, кожна з яких виділяє як предмет свого вивчення один з її аспектів, формулюючи при цьому своє розуміння та визначення культури.

У філософії виділено кілька рівнів аналізу поняття культури: культура суспільства, культура соціальних груп і культура окремої людини. Культура особистості включає в себе як освіченість (навченість і вихованість), так і

основні параметри розвитку особистості, тобто все те, що людина виховує в собі, набуває у своєму житті в суспільстві й під впливом суспільства, за участю інших людей, “привласнюючи” суспільно-історичний досвід.

З погляду інформаційного суспільства оригінальне визначення поняття “культура” запропонував Ю. Лотман. Він вважав, що культура створена з комунікаційних процесів, а всі форми комунікацій засновані на виробництві та використанні знаків. Тому необхідний чіткий аналіз дійсності та її символічного відображення. Культура є формою спілкування між людьми та можлива тільки в такій групі, в якій люди спілкуються. Отже, культура має інформаційну природу, а інформація – це ресурс культури, через який забезпечується цілеспрямованість і впорядкованість соціального розвитку та використання самої інформації, виробленої людьми. Тобто культура сучасного суспільства має не тільки розширені можливості накопичення та обробки інформації, а й різні форми комунікації.

З позиції історичного підходу, зміст і характер інформаційної культури змінюється в умовах трансформації інформаційного середовища життя суспільства. На рівні суспільства інформаційну культуру проаналізовано в працях М. Вохришевої, К. Коліна, А. Ракітова, Е. Семенюка, А. Суханова, вона виступає в цьому разі як спосіб “згладжування суперечностей соціального характеру за допомогою їх інформаційного регулювання”. Основними носіями інформаційної культури є соціальні групи й соціальні інститути. З філософських позицій А. Суханов визначає інформаційну культуру як досягнутий рівень організації інформаційних процесів, ступінь задоволення потреб людей в інформаційному спілкуванні, рівень ефективності створення, збирання, зберігання, обробки й передачі інформації [6].

Український дослідник О. Дзьобань пропонує розглядати інформаційну культуру не в психологічному й не в педагогічному контексті, а як визначення об’єктивних і суб’єктивних умов ефективного оволодіння інформаційною технікою, а також умінням користуватися персональними комп’ютерами й інформаційними мережами зі здатністю адаптуватися до механізмів їх дії у соціокультурному аспекті. На його думку, інформаційна культура – це соціокультурна реальність, яка створена людиною та разом з тим впливає на форми масової поведінки, все більше визначає їх [2].

Для виявлення сутності комунікативної культури простежимо становлення поняття крізь призму психології спілкування. На думку Г. Сквороди, людина, спілкуючись, реалізує свої природні обдарування, що можливо тільки через освіту та самопізнання.

У філософсько-методологічному аспекті спілкування пов’язують зі способом буття людини й культури: спілкування є “способом буття людської сутності... способом буття культури... історичним способом буття культури і людини в культурі того чи іншого типу” [4, с. 7].

Г. Андреевою [1] визначена специфіка обміну інформацією у випадку комунікації між людьми:

– спілкування не можна розглядати тільки як прийняття інформації іншою системою, тому що, на відміну від простого “руху інформації” між двома пристроями, ми маємо справу з відносинами двох індивідів, кожен з яких є активним суб’єктом: взаємне інформування їх передбачає налагодження спільної діяльності. Це означає, що кожен учасник комунікативного процесу припускає активність у своєму співрозмовникові, розглядає його як суб’єкта, аналізує його мотиви, цілі, настанови;

– характер обміну інформацією між людьми, а не роботами, визначається тим, що за допомогою системи знаків партнери можуть впливати один на одного. Обмін інформацією передбачає взаємодію на партнера. Комунікативний вплив у цьому випадку – психологічна взаємодія одного співрозмовника з іншим з метою зміни його поведінки. Ефективність комунікації вимірюється саме тим, наскільки вдалася ця взаємодія. Це означає, що при обміні інформацією виникає зміна самого типу відносин, який склався між учасниками комунікації;

– комунікативний вплив як результат обміну інформацією можливий тільки тоді, коли людина, яка спрямовує інформацію, і людина, яка приймає її, володіють єдиною системою кодифікації та декодифікації. Партнери мають розуміти один одного. Причому розуміти не тільки значення інформації, а саму “ситуацію спілкування”. Це можливо тільки у випадку включення комунікації в деяку загальну систему діяльності;

– в умовах комунікації можуть виникати специфічні “комунікативні бар’єри”. Причини їх виникнення різні: належність партнерів до різних соціальних груп, індивідуально-психологічні особливості осіб, які навчаються. Вміння усувати подібні “бар’єри” в педагогічній діяльності, на наш погляд, є важливою складовою комунікативної культури.

Філософський зміст поняття “комунікативна культура” полягає в специфічному прояві соціальної культури, що характеризується “людським виміром” суспільних та міжсуб’єктних відносин і спрямований на взаємозбагачення індивідів засобами інформаційного обміну, взаємотрансляції знань, поширення позитивного досвіду спільної життєдіяльності [5, с. 9].

Для комунікативної культури характерна здатність до узгодження й співвіднесення своїх дій з іншими, прийняття та сприйнятливості іншого, добору аргументів, розуміння й шанобливого ставлення до думок інших, що забезпечує регулювання відносин у досягненні спільної мети діяльності; а також готовність до тактовної комунікативної взаємодії й рефлексії в комунікативній діяльності. Водночас комунікативна культура виражає потребу в іншому, уміння стати на позицію партнера, розширення меж комунікативної діяльності, висуває змістовні засади взаєморозуміння людей у суспільстві, міру й еталони їхніх форм спілкування та поведінки.

Термін “інформаційно-комунікативна культура” з’явився порівняно нещодавно та поєднує в своєму визначенні інформаційний зміст і комуні-

кативні можливості. Основна причина його появи, як уже зазначалося раніше, посилення ролі інформації, інформаційних технологій та інформаційної діяльності в житті суспільства, відмова від грубої технологізації як тенденції загального розвитку на користь гуманізації й гуманітаризації. Але це явище не можна звести до суми його складових.

При використанні другого “комунікативно-культурологічного” підходу до тлумачення поняття “інформаційно-комунікативна культура” його зміст поширюється, що цілком закономірно, оскільки накопичена людством інформація є надбанням світової культури. У такому плані інформаційно-комунікативну культуру розглядають як спосіб життєдіяльності людини в інформаційному суспільстві, як складову процесу формування культури людства (способи й результати інформаційної діяльності), як процес гармонізації внутрішнього світу людини в ході засвоєння всього обсягу соціально значущої інформації.

Становлення інформаційно-комунікативної культури є одним з головних завдань сучасного суспільства, оскільки:

- 1) вона визначає рівень інформованості індивіда, який відповідає рівню розвитку суспільства;
- 2) вона формує систему ціннісних орієнтацій, яка виявляється у відборі інформації, що циркулює, її оцінюванні, критичному осмисленні;
- 3) інформаційно-культурне середовище сприяє засвоєнню індивідом знань і цінностей у формі стереотипів, що переважають у певну епоху;
- 4) безпосереднім помічником сьогодні є нові інформаційні технології, володіння якими стає складовою інформаційного суспільства та сприяє найбільш повному розкриттю особистості в усіх видах діяльності, включаючи й професійну.

Філософ У. Дайзард стверджує, що “наступні зміни ... матимуть вплив на систему нашої освіти.... З новим поняттям “навчання впродовж життя” освіта буде чимось важливішим, ніж курси перепідготовки, чи інші види так званої освіти для дорослих. Врешті-решт, кожен, сидячи за комп’ютерним терміналом у лабораторії, в офісі, в публічній бібліотеці зможе переглядати колосальну кількість інформації, яка знаходиться у різноманітних банках даних”.

В основі інформаційно-комунікативної культури лежить система цінностей особистості, яка включає в себе соціально значущі цінності, що нормують діяльність людини в інформаційному просторі. Відповідно до сфер діяльності людини в інформаційному суспільстві можна виділити такі групи соціально значущих цінностей:

- цінності, які дають змогу орієнтуватися в інформаційному просторі й опрацьовувати достовірні джерела з корисною та актуальною інформацією, не завдаючи шкоди людині;
- цінності, які визначають характер використання комп’ютера як інструмента пізнання, залучення до знань, накопичених суспільством, пізнання себе та своїх творчих здібностей;

- комунікативні цінності, які визначають правила етики при спілкуванні в мережі Інтернет;
- цінності, які визначають правову поведінку особистості в інформаційному суспільстві;
- естетичні цінності, які дають змогу формувати ставлення до різних форм представлення однієї й тієї самої інформації, до краси та гармонії цих форм;
- цінності здорового способу життя, які орієнтовані на санітарні норми та правила роботи за комп'ютером як здоров'язбережних факторів.

Висновки. Аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми свідчить, що: інформаційно-комунікативна культура – це соціальне явище, зумовлене не тільки розвитком науково-технічного прогресу, електронними засобами переробки, зберігання та передачі соціальної інформації, воно являє собою діяльнісну інфраструктуру, яка охоплює всі історичні епохи й цивілізації, всі сфери людської діяльності, всі стадії розвитку індивіда як соціальної істоти й особистості. Таким чином, поняття інформаційно-комунікативної культури є багатоаспектним і складним. З розвитком науково-технічного прогресу поняття “інформаційно-комунікативна культура” вбирало в себе знання з тих наук, які стали підставою для реалізації принципово нових підходів у роботі з інформацією.

Список використаної літератури

1. Андреева Г. М. Принципы, деятельность и исследование общения / Г. М. Андреева // Общение и деятельность. – Прага : Изд-во Карлова университета, 1981.
2. Дзьобань О. П. Філософія інформаційного права: світоглядні й загальнотеоретичні засади : монографія / О. П. Дзьобань. – Харків : Майдан, 2013. – 360 с.
3. Колодюк А. В. Інформаційне суспільство: сучасний стан та перспективи розвитку в Україні : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.03 / А. В. Колодюк ; Київський національний ун-т ім. Шевченка, Інститут журналістики. – Київ, 2004. – 234 с.
4. Розвиток комунікативних здібностей державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування : навч.-метод. посіб. / І. М. Плотницька та ін. ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; Упр. орг. фундамент. та приклад дослідж., Дніпропетр. регіон. ін-т держ. упр. – Київ : НАДУ, 2010. – 43 с.
5. Розина И. Н. Педагогическая компьютерно-опосредованная коммуникация. Теория и практика / И. Н. Розина. – Москва : Логос, 2005. – 460 с.
6. Суханов А. П. Информация и прогресс / А. П. Суханов. – Новосибирск : Наука, 1988. – 192 с.

Стаття надійшла до редакції 20.12.2014.

Клеба А. И. Генезис и становление понятия информационно-коммуникативной культуры в философской и психолого-педагогической литературе

В статье проанализирована литературная база определения понятия “информационно-коммуникативная культура”, что стало основанием для реализации принципиально новых подходов в работе с информацией, ее компонентами. Рассмотрена проблема становления информационно-коммуникативной культуры личности в условиях информационного общества, определены социально значимые ценности личности.

Ключевые слова: информация, информатизация, культура, информационная культура, коммуникативная культура, социально значимые ценности, информационно-коммуникативная культура.

Klieba A. Genesis and Formation of the Concept of Information and Communication Culture in the Philosophical, Psychological and Pedagogical Literature

The article analyzes the literary framework for the definition of “information and communication culture”, which became the basis for the implementation of innovative approaches in working with the information to its components, the problem of information and communication of cultural identity in the information society, defined socially significant value of the individual.

Information and communication culture is one of the main problems of modern society, because:

– *determine the level of awareness of the individual, which corresponds to the level of society;*

– *forming a system of values, which show up in the selection of circulating information, its evaluation, critical thinking;*

– *information and cultural environment promotes the absorption of the individual in the form of superior knowledge in this era stereotypes;*

– *knowledge of information technology promote the fullest disclosure of identity in all activities, including professional.*

The concept was relatively new and united in an information content and communication capabilities.

Key words: *information, information, culture, information culture, communication culture, socially important values, information and communication culture.*